

ПРАВОВІ ПИТАННЯ ДЕФОРМАЦІЇ ПРАВОСВІДОМОСТІ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

У статті розглянуто основні етапи формування вчень про деформацію правосвідомості. Автором виділено основні ознаки правосвідомості, а також проаналізовано фактори, які впливають на виникнення деформації правосвідомості на конкретних історичних етапах. А також виділено основні види деформації правосвідомості та дано їх аналіз.

Ключові слова: правосвідомість, деформація правосвідомості, радикалізм, нігілізм, переродження свідомості, інфантилізм, дилетантизм, ідеалізм.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку відбувається глибоке реформування життя суспільства. Світогляд більшої частини населення країни виходить на новий рівень. А в основі нового світорозуміння завжди лежать загальнолюдські цінності, права, свободи і законні інтереси особистості. Сучасне суспільство на перший план висуває права людини, тобто намагається вийти на шлях демократичного розвитку, де найвищою цінністю є індивідум. А головним завданням держави поступово стає захист конституційних прав і свобод громадян. Проте для реалізації цих прагнень потрібно сформувати у громадян держави позитивно орієнтовану правову свідомість. Тому що подальше вдосконалення суспільства, утвердження принципів правової держави, ідеалів моральності і громадянськості неможливе без подолання негативних стереотипів, які склалися у свідомості людей, неправових і антисоціальних прагнень, які призводять до різноманітних деформацій правосвідомості громадян.

Аналіз останніх досліджень. Проблему правової свідомості вивчали чимало дослідників, як-от: В. К. Бабаєв, В. М. Баранов, К. Т. Бельський, А. Б. Венгеров, М. М. Вопленко, В. І. Камінський, В. Н. Карташов, Н. В. Криленко, В. Н. Кудрявцев, Е. В. Кузнецов, В. В. Лук'янов, Н. І. Матузов, І. Ф. Покровський, В. А. Пластунів, І. П. Розумовський, А. Р. Ратинів, В. П. Сальников, Н. Я. Соколов, В. А. Туманов, В. А. Щегорцов, А. М. Яковлев. Вони у своїх дослідженнях досить детально аналізували роль правосвідомості в регулюванні суспільних відносин, проте, на жаль, й досі нерозкритими є численні проблеми деформації правової свідомості громадян.

Виклад основного матеріалу. У сучасній правовій теорії під правосвідомістю зазвичай розуміють сукупність емоцій, почуттів, настанов, ідей, теорій,

концепцій, за посередництвом яких відображається правова дійсність, формуються ставлення до права та юридичної практики, ціннісна орієнтація щодо правової поведінки, бачення перспектив і напрямів розвитку правової системи [1, с. 147]. Ми розуміємо під **правосвідомістю** різновид суспільної свідомості, який відображає в правових чуттєво-раціональних формах існуючу правову дійсність, правові явища, що існували в минулому, і бажані правові явища, здійснює нормативно-регулюючу дію на соціальну діяльність людей [2, с. 30].

Аналіз різноманітних праць учених-дослідників питань правосвідомості дає підстави виокремити такі узагальнені **ознаки правосвідомості**: *по-перше*, це форма (різновид) суспільної свідомості; *по-друге*, суб'єктами (носіями) правосвідомості є різноманітні суб'єкти права; *по-третьє*, об'єктом правосвідомості є ставлення людини до правових явищ, вираження індивідуальних та суспільних оцінок справедливості чи несправедливості законів, діяльності судових та правоохоронних органів тощо; *по-четверте*, вона є активним елементом системи правового регулювання, підставою для розвитку права та праворозуміння; *по-п'яте*, правосвідомість розглядається як специфічний засіб саморегуляції поведінки людей, впливаючи на їх правомірний вибір та ухвалення рішення щодо додержання або порушення правових норм.

У перехідних суспільствах, де відбувається зміна системи цінностей, правосвідомість має низку особливостей: 1) амбівалентність – наявність «старої» і «нової» системи цінностей; 2) мотиваційна невизначеність; 3) поведінкова непослідовність, що пов'язано з пошуком найбільш раціональних схем реалізації життєвих планів; 4) відсутність необхідних знань про правову систему країни; 5) превалювання звичаїв над позитивним правом; 6) терпиме ставлен-

ня до неправових засобів вирішення конфліктних ситуацій; 7) звернення до традицій та нехтування правом; 8) домінування патерналістських настанов у правосвідомості над активістськими; 9) прагнення впорядкувати власний життєвий світ і сподівання на раціоналізацію соціуму на мікро- та макрорівнях, не спираючись на правові норми; 10) поступове збільшення правової та загальносоціальної активності [3, с. 89]. Ці особливості в повній мірі характерні і для пострадянського суспільства, зокрема й українського. Вивчення поняття правосвідомості надасть нам можливість зрозуміти причини і наслідки її деформації.

Вивчення філософами і юристами проблеми деформації правової свідомості поділяється на три основних етапи: 1) перший етап – це кінець XIX ст. (1920 р.); 2) другий етап – 1920–1960-ті рр.; 3) третій етап – 1960-ті рр. – теперішній час.

Отже, дослідивши перший етап, ми можемо зробити висновок, що деформація правової свідомості аналізувалась виключно з філософських, соціологічних і психологічних сторін.

У своїх роботах проблеми правової свідомості, а також її деформації описував І. А. Ільїн. «При всех случаях расхождения положительное право есть суррогат естественного, и если это расхождение обостряется до конфликта, то положительное право может предстать сознанию в роли „ложного” права, лжеправа. Наступает более или менее глубокий кризис правосознания», – писав він [3, с. 167].

Н. П. Новгородцев також неодноразово наголошував у своїх наукових роботах про кризу правосвідомості. Серед основних причин деформації правової свідомості він виділяв: зміни політичних і правових переконань і установок; перебільшення ролі і значення ідеї правової держави і відставання позитивних законів від руху історії. Таким чином, він вважав, що в суспільстві рано чи пізно виникають конфлікти між старим порядком і новими прогресивними прагненнями [4].

На думку філософа і психолога С. Л. Франка, основною рисою, яка характеризує свідомість інтелігенції, є безмежний нігілізм. Він вважав, що причиною такої кризи є віддалення від релігійного світогляду [5]. Також у цей час з'явилися нові течії у праві та суспільстві. До них можна віднести, наприклад, правовий радикалізм. Правовий радикалізм, на думку В. М. Коробки та В. В. Пашутіна, характеризує практичну орієнтацію свідомості особистості щодо права, законів, прав громадян, інших правових цінностей на принципові зміни вказаних правових об'єктів шляхом рішучих, кардинальних дій [6, с. 47].

Другий етап тривав з 1920 р. по 1960-ті рр., і характерною рисою цього етапу є дослідження правової свідомості без урахування можливості її деформації.

Розмежовувались такі поняття, як право і права ідеологія, право і правосвідомість. Питання, що стосуються деформації правосвідомості, у цей час детально не розглядалися.

У радянській науці існувала думка про те, що деформація правової свідомості неможлива. Це було пов'язано з тим, що у процесі розвитку особистості поступово і неминуче формується розвинута соціалістична свідомість.

Починаючи з 1960-х рр. і до сьогоднішніх днів триває третій етап. Він характеризується підвищенням інтересу юридичної громадськості до проблеми деформації правової свідомості. І цей інтерес викликаний тим, що серед широких верств населення починаючи з 80-х рр. почали проявлятися факти масового спотворення правової свідомості. У літературі цього періоду спостерігається двоїстий підхід до вивчення сутності цього соціально-правового явища. Такі вчені, як В. І. Гойман, І. І. Карпець, Н. І. Матузов, В. А. Туманов, не дають визначення поняття деформації правової свідомості, а розглядають лише окремі форми цього явища, а П. П. Баранов, В. В. Російських та інші виділяють найбільш суттєві ознаки і форми її прояву. На сучасному етапі можна сформулювати поняття деформації правосвідомості, яке, на нашу думку, слід визначити як викривлення раціональних, емоційних або (і) вольових компонентів її змісту, які роблять неможливим або суттєво утруднюють ефективне правове регулювання. При цьому варто наголосити, що для деформації правосвідомості характерним є викривлення на рівні цінностей, знань, практичних навичок [2, с. 53]. Проаналізувавши всі різноманітні прояви деформації правосвідомості, можна зробити висновки щодо загальних її ознак. Так, заслуговує на підтримку позиція Ю. Ю. Калиновського, який до основних ознак деформації правосвідомості відносить такі: 1. Будь-яка деформація правосвідомості є негативною за своєю соціально-правовою природою і становить загрозу для суспільства. 2. Деформацію правосвідомості можна виявити лише тоді, коли в суспільстві існують установлені критерії нормальної (недеформованої) правосвідомості. 3. Деформація правосвідомості не виключає у її носіїв наявності певних правових поглядів, ідей, уявлень. 4. Деформація правосвідомості характеризується негативним ставленням її носіїв до діючого права, правосуддя та законності [7, с. 250]. Під видами деформації правосвідомості можна розуміти способи її прояву, які відрізняються один від

одного ступенем перекручення компонентів правової свідомості у віддзеркаленні правової дійсності та які в сукупності розкривають зміст і суть цього явища [8, с. 218]. Також можна розглянути проблему деформації правосвідомості і з філософської точки зору, де свідомість людини визначається буттям і тільки в другу чергу буття опосередковує свідомість. І якщо в окремій соціальній системі правосвідомість індивідів може відповідати рівню суспільного буття і в той же час перебувати в суперечності із загальнолюдськими цінностями, деформацію правової свідомості можна розрізнити на відносну і абсолютну.

Відносна деформація правової свідомості – це невідповідність структури правосвідомості реально існуючі у даному суспільстві правовій дійсності. Абсолютна деформація правосвідомості – це невідповідність структури правосвідомості тим правовим координатам, які вироблені людською цивілізацією.

У функціонуванні правосвідомості важливе місце займають різні прояви його налаштованості і спрямованості, які активізуються під впливом домінуючих ідей і поглядів, уявлень і почуттів. Деформації правової свідомості – це один із її станів, який є протилежним позитивному.

Деформація правової свідомості – це соціальне явище, яке характеризується зміною його стану, при якому у носіїв формуються певні ідеї, уявлення, погляди, знання, почуття та настрої, переживання і емоції, які викривлено відображають юридичну дійсність і виражають негативне ставлення до діючого права.

Деформація правової свідомості як складне і багатопланове явище вимагає комплексного підходу, тобто вивчення з позиції правознавства, але з одночасним філософським, психологічним і соціологічним обґрунтуванням.

Різними вченими в різний час виділялась різна кількість видів деформацій правосвідомості. Так, Е. Л. Раднаєва виділяє три види деформації: правовий інфантилізм, правовий нігілізм і правову безвідповідальність. І. І. Карпець і А. Р. Ратінов виділили і охарактеризували в якості самостійних форм прояву деформацій правовий інфантилізм і правовий нігілізм. Н. І. Матузов у своїх працях торкається проблем правового нігілізму та інфантилізму, а на думку І. М. Максимової, в якості форм деформації правосвідомості варто виділити правовий інфантилізм, правовий ідеалізм, правовий нігілізм, правовий ідеалізм і переродження правосвідомості. На теперішньому етапі розвитку суспільства і держави й аналізуючи проблеми сучасної держави, вважаємо за доцільне виокремити такі актуальні види деформацій правосвідомості, а саме: правовий інфантилізм, пра-

вовий ідеалізм, правовий нігілізм, правовий радикалізм, правовий егоцентризм і найтяжчу форму деформації – переродження правосвідомості в злочинну форму.

Отже, правовий інфантилізм, як визначає П. П. Баранов, являє собою найбільш м'яку форму викривлення правової свідомості, що полягає у недостатній сформованості правових поглядів, знань, установок і уявлень. Несформованість правової свідомості означає, що особа з якихось причин отримала недостатній рівень правових знань і це негативно позначається на її поглядах і установках, не дає можливості правильно визначати та визнавати правову реальність і відповідним чином вибудовувати власну поведінку.

Також варто відмітити, що несформованість торкається не лише ідеології, а й заглиблюється у правову психологію, завдяки чому особа має змогу самостійно вірно оцінювати явища і факти, що згодом виражаються в правових навиках та звичках. Правовий інфантилізм можна розглядати у двох аспектах: по-перше, як правову безграмотність і, по-друге, як повну відсутність оціночного правового мислення. Також даний вид деформації характеризується відсутністю у її носія потреби мати юридичну обізнаність і дотримуватись правових приписів, що призводить до повної відсутності правової установки на здійснення як протиправних, так і правомірних дій. Правовий інфантилізм вважається найменш небезпечною формою викривлення правової свідомості, але саме з нього починається неповага до права і закону, що призводить до появи правового ідеалізму або фетишизму і правового нігілізму, а також його найтяжчого наслідку – переродження правової свідомості у злочинну форму. Отже, правовий ідеалізм – це переоцінка ролі права в суспільстві. Саме правовий ідеалізм породжує правовий скептицизм, коли суспільство розуміє, що багато прийнятих наспіх під час реформ законів виявляються малоефективними і не приводять до досягнення бажаних цілей, а іноді мають протилежний результат. Закон лише оформлює, протоколює реально існуючі правові відносини, право не може бути вище за економічний устрій і обумовлений ним культурний розвиток суспільства. Ще Платон вважав, що ідеальні закони можуть бути головним засобом побудови ідеальної держави. Безсилля ж законів породжує правовий нігілізм. Закони не працюють, а отже, суспільство розчаровується в праві взагалі, а слідом за розчаруванням іде заперечення закону і права [9]. Зазвичай правовий нігілізм розуміється як заперечення норм права, ролі законодавства, виправдання беззаконня. Він існує в таких формах: у масовому недотриманні і невиконанні юридичних приписів, у навмисному порушенні за-

конів і інших нормативно-правових актів, у виданні суперечливих правових актів що призводять до порушення прав людини. Правовий нігілізм теоретично можна звести до двох видів: правової індиферентності, тобто байдужості до права, і правового негативізму (заперечення) права. Завдяки правовій індиферентності можна пояснити соціально-правову пасивність населення, котра полягає у терпимості до правопорушень, відсутності інтересу до правових явищ і навіть небажанні використовувати власні права, що прямо надаються законом. Правова індиферентність може призвести до протиправної поведінки. А правовий негативізм є активною формою протиправної спрямованості особистості, що проявляється в нігілістичному відношенні до права в цілому, впевненості, що правові вимоги мають формальний характер і будь-який закон можна обійти на власну користь. Отже, правовий нігілізм є свідомим нехтуванням вимогами закону, що, однак, виключає злочинний намір. Стимулюючи антиправові прагнення різних соціальних суб'єктів, правовий нігілізм стимулює зростання злочинності і в той же час виступає його результатом. Близьким за поняттям до правового нігілізму є правовий радикалізм, який досить часто виникає саме під час економічних чи політичних криз. Близькість цих понять ґрунтується на тому, що в обох випадках перекручення правової свідомості виявляється в активній протиправній тенденції у поведінці особи. Але порівняно з іншими формами деформації правосвідомості правовий радикалізм вирізняється підвищеним ступенем суспільної небезпеки, що проявляється у формуванні і реалізації злочинних задумів конкретними людьми.

Сам термін «радикалізм» у перекладі з латини дослівно означає безкомпромісне прагнення йти до кінця, добиватись докорінних змін і найбільш повних результатів у будь-якій перетворюваній діяльності. Також радикалізму властива динамічна зміна поглядів і рішучість дій. Поряд із правовим радикалізмом у сучасному світі також набуває розповсюдження форма деформації правосвідомості – правовий егоцентризм, котрий можна розглядати як індивідуальний світогляд, де особистість вважає себе центром правової системи, тобто всі інші суб'єкти та інститути права знаходяться навколо неї [10]. Цей вид деформації правосвідомості якісно відрізняється

від інших, для егоцентричної особи правові інтереси інших не існують взагалі, тобто задовольняючи власні потреби, особа цинічно зневажає інтереси інших. Відомо, що структура правосвідомості складається з двох складових: правової ідеології, котра полягає у відношенні до права суспільства в цілому, і правової психології, за допомогою якої дається емоційна оцінка як суспільством, так і окремими індивідами правових відчуттів, правових явищ, настроїв і переживань. Правовий егоцентризм деформує правову психологію особи, що призводить до її споживацького відношення до права. А ідеологічна складова правосвідомості являє собою абсолютизацію, згідно з якою права і свободи людини і громадянина є найвищою цінністю, але тільки у випадках, коли це власні права егоцентричної особи, що ж стосується правових обов'язків, то така особа їх просто не помічає. Правовий егоцентризм завжди призводить до проблеми зловживання правом, а якщо особа з таким видом правової деформації наділена владними повноваженнями, то і до зловживання владою.

Висновки. Кожен із розглянутих нами дефектів правосвідомості поодинокі або вкупі може призвести і призводить до найтяжчої форми деформації – переродження правової свідомості в злочинну форму. Переродження правосвідомості – це така форма деформації, при котрій правова свідомість трансформується у свою антагоністичну форму, тобто у злочинну свідомість, і характеризується ідейною готовністю на рішучі протиправні дії. Викривлення мотиваційної і пізнавальної сфер особистості досягає такого високого рівня, що розкладає правосвідомість і наповнює її негативним змістом. Правові знання використовуються виключно в злочинних цілях, тобто культивується ідея правової безвідповідальності. Результатом злочинної правосвідомості стає відкриті невиконання законів, юридична безкарність, зрощування злочинних структур з державними, боротьба за державну владу, котра може призвести до створення кримінальної юстиції. У крайньому прояві цього виду деформації на ґрунті злочинної правосвідомості може створитися злочинна, бандитська держава зі своїми квазізаконами, викривленою судовою системою і нехтуванням усіма демократичними правами і свободами громадян.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Загальна теорія держави і права : підруч. для студентів юрид. вищ. навч. закл. / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін. ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2014. 368 с.
2. Черкас М. Є. Правосвідомість та її функції в механізмі правового регулювання : монографія. Харків : Право, 2014. 156 с.

3. Ильин И. А. Теория права и государства. Москва: Зерцало, 2003. 203 с.
4. Новгородцев П. И. Введение в философию права. Кризис современного правосознания. Санкт-Петербург: Лань : С.-Петербург. ун-т МВД России, 2000. 352 с.
5. Франк С. Л. Духовные основы общества. Москва: Республика, 1992. 512 с.
6. Коробка В. М., Пашутін В. В. Сучасна правосвідомість слідчих (теоретико-соціологічний аспект) / Донецький ін-т внутр. справ. Донецьк: ДІВС МВС України, 2002. 124 с.
7. Калиновський Ю. Ю. Парадигмальні виміри правосвідомості українського суспільства : монографія. Харків : Майдан, 2012. 346 с.
8. Загальна теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. ; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
9. Черкас М. Витоки правового нігілізму та його вплив на цінність права. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3. С. 73–80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2013_3_11 (дата звернення: 21.11.2017).
10. Черкас М. Є. Радикалізм як форма деформації правосвідомості. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2014. Вип. 27. С. 117–127. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dbms_2014_27_11 (дата звернення: 21.11.2017).

REFERENCES

1. Petryshyn, O.V., Pohrebniak, S.P., Smorodynskyi, V. S. et al. (2014). Smorodynskyi Zahalna teoriia derzhavy i prava: pidruchnyk dlia studentiv yurydychnykh vyshchykh navchalnykh zakladiv [General theory of state and law]. Petryshyn O.V. (Ed.). Kharkiv : Pravo [in Ukrainian].
2. Cherkas, M.Ye. (2014). Pravosvidomist ta yii funktsii v mekhanizmi pravovoho rehuliuвання [Legal consciousness and its functions in the mechanism of legal regulation] Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
3. Ylyn, Y.A. (2003). Teoriya prava y hosudarstva [Theory of Law and State]. Moscow: Zertsalo [in Russian].
4. Novhorodtsev, P.Y. (2000). Vvedeniye v fylosofiyu prava. Kryzys sovremennoho pravosoznaniya [Introduction to the philosophy of law. The crisis of modern legal consciousness] SPb.: Lan; S.-Peterb. un-t MVD Rossyy [in Ukrainian].
5. Frank, S.L. (1992). Dukhovnye osnovy obshchestva [Spiritual foundations of society]. Moscow: Respublyka [in Russian].
6. Korobka, V.M., Pashutin, V.V. (2002). Suchasna pravosvidomist slidchykh (teoretyko-sotsiolohichniy aspekt) [Contemporary legal consciousness of investigators (theoretical and sociological aspect)]. Donetsk: DIVS MVS Ukrainy [in Ukrainian].
7. Kalynovskyi, Yu. Yu. (2012). Paradyhmalni vymiry pravosvidomosti ukrainskoho suspilstva [Paradigmatic Dimensions of the Consciousness of Ukrainian Society]. Kharkiv: Maidan [in Ukrainian].
8. Tsvik, M.V., Petryshyn, O.V., Avramenko, L.V. et al. (2009). Zahalna teoriia derzhavy i prava [General theory of state and law]. Tsvik M.V., Petryshyn O.V. (Eds.). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
9. Cherkas, M. (2013). Vytoky pravovoho nihilizmu ta yoho vplyv na tsinnist prava [The origins of legal nihilism and its influence on the value of law]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 3, 73–80. nbuv.gov.ua. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2013_3_11 [in Ukrainian].
10. Cherkas, M.Ye. (2014). Radykalizm yak forma deformatsii pravosvidomosti [Radicalism as a form of deformation of legal consciousness]. *Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriadiuvannya – State construction and local self-government*, 27, 117–127. nbuv.gov.ua. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dbms_2014_27_11 [in Ukrainian].

М. Е. ШЕВЧЕНКО

кандидат юридических наук, доцент кафедры теории государства и права Украины
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

ПРАВОВЫЕ ВОПРОСЫ ДЕФОРМАЦИИ ПРАВОСОЗНАНИЯ: ИСТОРИКО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ

В статье рассмотрены основные этапы формирования учений о деформации правосознания. Автором выделены основные признаки правосознания, а также проанализированы факторы, влияющие на возникновение деформации

правосознания на конкретных исторических этапах. А также выделены основные виды деформации правосознания и дан их анализ.

Ключевые слова: правосознание, деформация правосознания, радикализм, нигилизм, перерождение правосознания, инфантилизм, дилетантизм, идеализм.

M. YE. SHEVCHENKO

Ph.D., Associate Professor of the Department of the Theory of State and Law of Ukraine
of Yaroslav Mudryi National Law University

LEGAL QUESTIONS OF DEFORMATION OF LEGAL CONSCIOUSNESS: HISTORICAL AND LEGAL ANALYSIS

Problem setting. At the present stage of development there is a profound reformation of society's life. The world view of a large part of the population of the country goes to a new level. And the basis of a new worldview is always the universal values, rights, freedoms and legitimate interests of the individual. The main task of the state is gradually becoming the protection of the constitutional rights and freedoms of citizens. However, for the realization of these aspirations, it is necessary to form a positive-minded legal consciousness among citizens of the state.

Analysis of recent researches and publications. Some issues of legal consequences were considered in the works of such domestic and foreign scholar lawyers as V. K. Babaev, V. M. Baranov, K. T. Belskiy, A.B. Venherov, M. M. Voplenko, V. I. Kaminskiy, V. N. Kartashov, N. V. Krylenko, V. N. Kudriavcev, Ye. V. Kuznetsov, D.V. Luk'yanov, N. I. Matuzov, O. V. Petrishin, I. F. Pokrovskiy, V. A. Plastuniv, I. P. Razumovskiy, A.R. Ratinov, V. P. Salnikov, N. Ya. Sokolov and others. Unfortunately, the numerous problems of the deformation of the legal consciousness of citizens are still uncovered.

Target of research. The aim of the article is the selection of positive and negative factors that influenced the legal consciousness of citizens and finding ways to overcoming deformations of the consciousness.

Article's main body. Consciousness is a kind of social consciousness, which reflects the existing legal reality in legal sensory-rational forms, the legal phenomena that existed in the past, and the desirable legal phenomena, carries out a regulatory and regulatory action on the social activity of people. Signs of legal consciousness: first, it is a form (kind) of social consciousness; and secondly, the subjects (carriers) of legal consciousness are various subjects of law; thirdly, the object of legal consciousness is the relation of a person to legal phenomena, the expression of individual and social assessments of justice or injustice of laws, the activity of judicial and law enforcement agencies, and others like that; Fourth, it is an active element of the legal regulation system, the basis for the development of law and legal thinking; fifth, justice is seen as a specific means of self-regulation of people's behavior, influencing their legitimate choice and deciding whether to comply or violate legal norms.

The study of philosophers and lawyers of the problem of deformation of legal consciousness is divided into three main stages: 1) the first stage – this is the end of the XIX century to 1920; 2) the second stage – 1920–1960; 3) the third stage of the 1960s – and to date. We consider it expedient to distinguish the following actual types of deformations of legal consciousness namely legal infantilism, legal idealism, legal nihilism, legal radicalism, legal egocentrism and the most severe form of deformation – the degeneration of legal consciousness into a criminal form.

Conclusions and prospects for the development. Each of our considered defects of justice alone or in a heap can lead and leads to the most severe form of deformation - the degeneration of legal consciousness into a criminal form. The reincarnation of legal consciousness is a form of deformation in which the legal consciousness is transformed into its antagonistic form, that is, into a criminal consciousness and is characterized by ideological readiness for decisively unlawful actions. The distortion of the motivational and cognitive spheres of the person reaches such a high level, which decomposes the legal consciousness and fills it with negative content.

Key words: legal consciousness, deformation of legal consciousness, radicalism, nihilism, degeneration of legal consciousness, infantilism, dilentiation, idealism.

Шевченко М. Є. Правові питання деформації правосвідомості: історико-правовий аналіз. *Право та інноваційне суспільство* : електрон. наук. вид. 2017. № 2 (9). URL: <http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2017/12/Shevchenko9.pdf>.